

2023, 12 (1), 534-540 | Kitap Değerlendirmesi

Alevi ve Sunni Tekkelerinde Kadın Dervişler
Kitap Değerlendirmesi / Book Review
İbrahim Bahadır (Su Yayınları-Ocak 2005)

Evren ÇAĞLARER¹

Öz

Eser, tarihsel süreç içinde, kadının toplumsal alandaki statüsünde rol oynayan dinlerin etkilerini inceliyor. İslam inancının kadına ait düşüncelerine yer verirken, tasavvuf gruplarında ve Alevi Bektaşî inancında kadının yerini ve gelişimini mercek altına alıyor. Büyük bir emek mahsulü olan eser, 272 sayfa olup, beş bölümden oluşmaktadır. Yazar İbrahim Bahadır, Alevi Ve Sünni Tekkelerinde Kadın Dervişler adlı kitabında kadının konumunu çok tanrılı dinlerden başlayarak anlatmaktadır. Tarih boyunca kadının dinler içerisindeki konumu tek bir dönem veya coğrafya ile açıklanamayacak kadar karmaşıktır. İnanışlar kadınların kendilerini ifade etmelerine olanak sunsa da, tek tanrılı dinlere geçiş sürecinden itibaren onların aleyhine işlemiştir. Kadın ve erkek kimlikleri roller konusunda toplum ve kültür tarafından belirlenmiş ön kabuller ve yargılar, toplumsal cinsiyetçilikle ilişkilidir. Kültürel olarak verilmiş kadınlık ve erkeklik rolleri, simgeleri dinlerin ve kültürlerin yüzyıllar boyunca oluşturduğu geleneklerin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Dinsel kültürün yaydığı değerler ve simgeler anlattığı öyküler ya da mitoslar bize başlangıçta ana tanrıçanın var olduğunu söylemektedir. "Ana tanrıça"nın yaratma niteliği ile kadınların doğurganlığı "Kibele"yi oluşturuyordu. Kozmik boyutta yeryüzünün kutsallığı ile kadın toprak "Ana" olurken, ataerkil toplumun göklerdeki babamız inancı erkeğe yüklediği kutsiyetin denliğini atfedilmektedir. İslamiyet'in kabulü ile kadının gerek toplum içindeki statüsü gerekse, dinsel yaklaşımdaki kabullenimi dönemsellikte değişim gösterir. İslamiyet'in 1. ve 2. yy. dönemi olan Zühd ve Zahitlik dönemindeki tasavvuf hareketleriyle kadın dervişlere rastlanmaktadır. 12. yy.'da kadın ve erkeğin tekkelerde bulunması ile kadınlar da "mürşit" oluyor ve tekkelerde çok sayıda kadın ve erkek müritler bulunuyordu. Kısaca tasavvuf olgusu, dini ve sosyal hayatta kadınlara pek çok haklar tanıyordu. Medreselerin gelişmesi ve tasavvufta görüş ayrılıklarının başlamasıyla oluşan tarikatlardaki farklılıklar, kadın ve erkek rollerine bakışı da etkilemeye başladı. Hz. Muhammed (S.A.S) de kadınların mescide girmesine, bazı kadınların cemaate imamlık yapmasına müsaade etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın Derviş, Tarikat, Tekke, Tasavvuf, Alevi-Bektaşî, Evliya, Türbe.

Çağlar, E. (2023). Alevi ve Sunni Tekkelerinde Kadın Dervişler, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12 (1), 534-540. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1231178>

Geliş Tarihi	08.01.2023
Kabul Tarihi	26.03.2023
Yayın Tarihi	31.03.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniv., Fen Bilimleri Enstitüsü, İSG ABD. evren@klu.edu.tr ORCID:0000-0002-1343-4751

2023, 12 (1), 534-540 | Book Review

Women Dervish in Alevi and Sunni Tekke

Kitap Değerlendirmesi / Book Review İbrahim Bahadır (Su Yayınları-Ocak 2005)

Evren ÇAĞLARER¹

Abstract

The book examines the effects of religions on women's social status in the historical process. While giving place to women's thoughts of the Islamic faith, it focuses on the place and development of women in Sufi groups and Alevi Bektashi faith. The book, which is a product of great effort, has 272 pages and consists of five chapters. Author İbrahim Bahadır describes the position of women in his book, Dervishes in Alevi and Sunni lodges, starting from polytheistic religions. Throughout history, the position of women in religions is too complex to be explained by a single period or geography. Although beliefs allow women to express themselves, they have worked against them since the transition to monotheistic religions. Pre-acceptances and judgments about female and male identities and roles, determined by society and culture, are related to genderism. The culturally given roles of femininity and masculinity emerge as a product of the traditions that religions and cultures have formed over the centuries. The stories or myths that religious culture spread about values and symbols tell us that the mother goddess existed in the beginning. The creative nature of the "mother goddess" and the fertility of women formed "Cybele". While the earth becomes the "Mother" to woman with the sanctity of the earth in the cosmic dimension, the patriarchal society attributes the equivalence of the holiness that our father in heaven imposes on man.

Keywords: Female Dervish, Tariqa, Dervish Lodge, Sufism, Alevi-Bektashi, Awliya, Tomb

Çağlarer, E. (2023). Women Dervish in Alevi and Sunni Tekke, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 12 (1), 534-540 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1231178>

Date of Submission	08.01.2023
Date of Acceptance	26.03.2023
Date of Publication	31.03.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Asst.Prof., Kırklareli University, Institute of Pure and Applied Sciences, Department, Türkiye, evren@klu.edu.tr
ORCID:0000-0002-1343-4751

Giriş

Kitabın birinci bölümünde; “Çok Tanrılı Dinlerde Kadının Konumu” anlatılmaktadır. Bu bölüm kitabın 9-16 sayfa aralıklarını kapsamaktadır.

Tarihin en eski çağlarında, kadınlar doğurgan özelliğine sahip olduğu için tanrılaştırılmıştır. Bilinen ilk tanrıçada “Kybele”dir. Toprak ana demektir. Toprak gibi üretken olduğundan, yer tanrılığı layık görülmüştür. Dişi bir tanrı olarak varsayılmıştır.

Kitabın ikinci bölümü, üç ayrı başlıktan oluşmaktadır; “İslamiyet’in İlk Dönemlerinde Kadın”(sayfa16-28), “İslam’da Siyasal İktidar Mücadelesi Ve Kadın” (sayfa28-36), “İslamiyet’te Kadınların Dini Önderliği Ve Halifelik” (sayfa36-43).

İslamiyet’in ilk dönemlerinde kadınların her türlü görevi yaptığı, devlet idaresinde üst görevlerde bulunduğu görülmektedir. Orhun anıtlarında, Gültekin Han’ın eşi Kutlu Sultan’la devleti idare ettiği anlatılmaktadır.

İslam’da iktidar mücadelesi başlayana kadar, toplumsal yaşamda kadınları kısıtlayan herhangi bir şart yoktu. Kadınlar her türlü mesleği icra edebilir, evleneceği kişiyi seçer, başları açık olarak da gezerlerdi. Hz. Peygamber, kadınların mescide girmesine, bazı kadınların cemaate imamlık yapmasına müsaade etmiştir. Fakat, Hz. Ömer döneminde, kadınlar ibadethanelerden uzaklaştırılmış, onlara kısıtlamalar başlamıştır. Medreselerin kurulmasıyla, kadınlara yönelik yasaklar artmıştır. Hz. Peygamber sonrasında, İslamiyet’in iki farklı mezhebi olan Şiiiler ve Sünniler kadın konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Sünniler, dini ve idari önder olarak, cemaat içinden halifeliği kabul etmiş, Şiiiler ise, dini ve idari önderleri İmam olarak tanımışlardır. İmam’ın da Hz. Peygamber soyunu kabul etmiştir. Hz. Peygamberin oğlan çocuğu olmadığından, kızı Fatma aracılığıyla Hz. Ali ve onun çocukları, imamlığın varisi ve temsilcisi kabul edilmiştir. Bu nedenle de ilk iktidar mücadelesi, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ile Hz. Fatma arasında çıkmıştır.

Şiiiler, Hz. Fatma’dan dolayı, kadın imametini olumlu bakmışlar, farklı dönemlerde pek çok kadın, halife olmuş ve tekkelerde idari görevlerde bulunmuşlardır.

Kitabın üçüncü bölümünün başlıkları aşağıdaki sırayla anlatılmaktadır.

“İslami Tasavvufun İlk Ortaya Çıkışı” (sayfa 43-49), “İslam Öncesi Tasavvufun Kadın Derviş Geleneğine Etkileri” (sayfa 49-55), “Erken Dönem Tasavvuf Hareketlerinde Kadınlar” (sayfa 55-68), “Tekkelerde Sosyal Yaşam” (sayfa 68-75), “Tasavvufun Kadına Bakışı İle İlgili Değerlendirmeler” (sayfa 75-80), “Rabia” (sayfa 80-87), “Medresenin Baskıları Ve Tasavvufun Değişen Yüzü” (sayfa 87-93), “Medresenin Baskılarının Sünni Tarikatlardaki Etkileri” (sayfa 93-106), “Hindistan Ve Pakistan Tasavvuf Hareketlerinde Kadın” (sayfa 106-112).

Her ne kadar yazar “İslam Öncesi Tasavvuf” tanımını kullanmış olsa da bilindiği gibi, “Tasavvuf” olgusu12.yy’da Ahmet Yesevi ile başlamıştır. Yazar büyük ihtimalle Antik Mısır’dan Antik Yunan’a uzanan tasavvuf ile benzerlikleri genellemek suretiyle, burada Hermes Trismegistus ve Antik Bilgelik Okullarından ve oradaki öğretilerden bahsetmektedir.

İslamiyet’in, 1.ve 2. yüzyıl dönemi Zühd ve Zahitlik dönemi olup, Zühd hareketi de tasavvufun nüvesidir. Zühd’den tasavvufa geçişteki evrimi hazırlayan kişi, Şiiiliğin ve

Aleviliğin önemli siması İmam Cafer Es-Sadık'tır. Tasavvuf Şii geleneğine bağlı, İsmaililerden destek bulmuştur.

İlk İslami tasavvuf hareketlerinde kadın dervişlere rastlanmaktadır. 12. yy'da kadın ve erkeğin tekkelerde birlikte bulunmasından anlıyoruz ki kadınlar da mürid olmuşlardır. Mevlevi tekkeleri 16. yy.'a kadar, kadınlara açık kalmış, içlerinde tekke şeyhi olanlar da çıkmıştır. Bektaşilikte, ibadet yerleri, kadınlara kapılarını hep açık tutmuş ve kadınlarda tekkelerde önemli yerlere gelmişlerdir.

Dini ve sosyal hayatta kadınlara pek çok haklar tanıyan tasavvuf olmuştur. Kadın tasavvuf önderleri kendilerine Hz. Ali'nin karısı Hz. Fatma'yı örnek almıştır. Sufi gelenek içinde, Hz. Meryem ve Hz. Fatma'nın çok özel bir yeri vardır. Sünni İslam alimleri en kutsal kadınları, Hz. Meryem, Hz. Fatma, Hz. Hatice, Hz. Asiye olarak sıralamaktadırlar. İlk kadın dervişler arasında, Rabia Adeviye'ye yer verilmiştir.

Tekkelerdeki kadın dervişler, gelenlere hizmet etmişler, bu hizmeti görürlerken, tasavvuftaki önemli meseleleri de tartışmışlardır. Tekkelerin sevk ve idaresinin, bazı durumlarda aile içinde kaldığı ya da bu tekkenin başına geçtiği görülmüştür. Tekkeler sadece dini mekanlar değildir. Çok önemli sosyal olaya çare bulmuştur. Birçok çaresiz kadına sığınma imkânı sağlamıştır.

Tasavvufun oluşum süreci, Hicri 1-2. yy. Zühd dönemi, Hicri 3. yy. tasavvufun klasik yapısına ulaştığı dönemi, Hicri 4. yy.'dan itibaren de tarikatların oluşmaya başladığı dönem olarak değerlendirilir. Medreselerin gelişmesiyle tasavvufla aralarında görüş ayrılıkları başlar. 10. yy.'dan sonra tasavvufta aynı görüşleri paylaşanlar, tarikatlar şeklinde örgütlenmişlerdir. Kadiri tarikatını Abdülkadir Geylani, Rufai tarikatını Piri Ahmed Rufai, Mevlevi tarikatını Mevlâna Celeddin-i Rumi, Nakşibendi tarikatını Muhammed Bahaeddin, Yesevi tarikatını Ahmed Yesevi kurmuştur. Bu tarikatların her biri, tarihi süreçte yaşam biçimleri ile uygulamaları ile kadın erkek ilişkilerine bakış açılarıyla farklılıklar göstermişlerdir.

Hindistan ve Pakistan çok tanrılı dinlerden günümüze kadar tasavvuf gruplarına ev sahipliği yapmıştır. Günümüzde kadın dervişler hala bu coğrafyada varlığını sürdürmekte olup, Hindistan'da birçok tarikatta kadın velilere rastlanır.

Dördüncü bölümün, ana başlığı "Alevi Bektaşi İncancına Göre Kadın" olup konu alt başlıklarla anlatılmıştır; "Alevi- Bektaşi İncancına Göre Kadın" (sayfa 112-132), "Alevi Bektaşi İncancında Hz. Fatma Ve Ehl-i Beyt Kadınları" (sayfa 132-139), "Alevi- Bektaşi Kadın Dervişler" (sayfa 139-165), "Tarihsel Süreç İçinde Alevi- Bektaşi Kadın Derviş Geleneği" (sayfa 165-192), "Yerel Alanlarda Alevi- Bektaşi Kadın Derviş Geleneği İzleri" (sayfa 199-224).

Alevi Bektaşi incancında tanrı, herkese eşit mesafededir. İbadet herkese açıktır. Cemaate bağlı insanlar, "can" kavramı ile anılır. Bu kavramda cinsiyet ima edilmez, beden içindeki ruh kastedilir. Beden de "ten" olarak tanımlanır. Alevi incancında, kadının kutsallığı değil, "er" mertebesine gelebilen insanın kutsallığı önemlidir. Kadın, bilgi ve yaşantısı ile belli bir olgunluğa ulaştığında, o kadın değil, erdir.

Cemlerde görevlerin çoğunu kadınlar yerine getirir. Kadınlar, cem esnasında erkeklerle birlikte posta oturarak cemi yönetir. Rehberlik hizmeti de kadınlara aittir. Bu inanca göre, Mürid talibin yol babasıdır, yol anası ise rehberdir. Cemlerde Zakirlik görevini gören

kadınlarda vardır.

Alevi-Bektaşî inancında kadın erkek eşittir. Aleviler arasında tek eşlilik esastır. Erkek istediği zaman karısını boşayamaz. Ancak, kadınların ağır hastalığı ya da çocuğunun olmaması durumunda, kadının rızası alınarak boşanma gerçekleşir.

Kadın dervişler için farklı kavramlar kullanılmıştır. Bunları, fakire, fakiran, fakiregan olarak sayabiliriz. Kimi kadın dervişlerin isimlerinden sonra “bibi” kavramını kullandığını görüyoruz. Kadın dervişlerin fakiran yerine “Bacıyan-ı rum” terimini, bazı kadın dervişlerin de ana, anne, bacı sıfatlarını tercih ettiği görülmektedir. Mikail Bayram, “ahilik, erkeklerin kurduğu bir teşkilattır. Bacılık da kadınların el sanatlarını imal ettiği sanat organizasyonudur.” Yani, “bacılık ahiliğin kadın koludur” der.

Aleviliğin içerisindeki kadın evliyalar, analar, bir anlamda Hz. Ali'nin karısı Fatma Ana'yı temsil ederler. Eba Müslim kızı Fatma, Hacı Bektaş Veliye hizmet eden Fatma Nuriye (Kadınçık Ana) yaşadığı dönemde Fatma Ana'nın temsilcileri olmuşlardır. Ahmed Yesevî'nin kızı Gevher Şehnaz da babasının geleneğini sürdürmüştür.

Alevi Bektaşî geleneğinde derviş kadın şairlere de kitapta yer verilmiştir. Bugün bilinen kadın şairler kadar, adı bilinmeyen pek çok kadın derviş şair vardır. Kayıt altına alınan şairler ve şiirler, 19. yy da İstanbul ve çevresindeki tekkelerde yaşayan kadın dervişlere aittir. Bu şairlerin şiirleri kayıt altına alınabilmiştir.

Alevi grupları temelde ikiye ayrılır. Birincisi, Babağan Bektaşî koludur. Genellikle şehirlerde bulunurlar. Yerelde sayıları diğer alevi gruplara nazaran daha fazladır. İkincisi Dedeğan koludur. Anadolu ve Balkanlar'da bulunurlar. Aralarındaki farklılığa rağmen çoğunluğu teşkil ederler. Alevi Bektaşî inancında önemli olan, kâmil insan seviyesine ulaşmaktır. Kadın er olabiliyorsa, baba olmasında da bir mahsur yoktur. İsman baba ve Rukiye baba bunu ispatlayan kadın derviş babalardır.

Beşinci bölümde; “Anadolu’da Kadın Evliyalar” (sayfa 224-240) ana başlığı altında konuyla ilgili bilgiler verilirken, diğer bölümlerde “Sarıköz Söylencesi” (sayfa 240-251), “Türkiye’de Kadın Evliyalara Ait Türbe Ve Tekkelerin Bulunduğu İller Ve Sayıları” (sayfa 251-262) olarak sıralanmaktadır.

Anadolu’daki eski tekkelerde ve evliyaların türbelerinde derviş geleneğinin belgeleri görülmektedir. Herhangi bir müşkülâtında, umutsuzluğa düşen insanlar, türbe ve tekkelerde yatan evliyalardan dualarıyla çözüm dileklerinde bulunmaktadırlar.

Medreselerin baskısıyla bazı Sünnî tarikatlarda kadın evliya örneklerine daha az rastlanır. Alevi inancında kadın evliyalarına verilen değerleri türbe ziyaretlerinde görürüz. Bu türbelerin bir kısmı halk tarafından makam” olarak kabul edilmektedir. Bu konuda “Sarı kız” güzel bir örnektir.

Kadın evliyaların türbeleri incelediğinde, orada yatanların sadece efsane olmayıp, tarihi kişilik oldukları görülmektedir.

Alevi felsefesinde, kırklar, üçler, yediler sembolleri önemlidir. Kırklar adı Anadolu’da ilk olarak Roma öncesinde görülmektedir. Kırklar, buradan Hristiyan inancına geçmiştir. Anadolu’da ilk kırklar, Süryanilerde görülür. Aleviler içerisinde, üçler inancı Allah, Muhammed ve Ali’den meydana gelen bir gruptur. Yedi de önemli bir semboldür. 16. yy. öncesinde yaşayan Aleviliğin yedi inancının Anadolu’nun pek çok evliya

türbelerinde yaşatıldığı görülmektedir ve bunların birçoğu da kadın evliyalara aittir.

Bazı evliyalara, Meryem Ana adıyla anılmaktadır. Meryem Ana, tasavvuf grupları içerisinde de saygı görmüş ve manevi yönden mükemmelleşmede ilham kaynağı olmuştur. Alevi geleneğinde, kendini hak yoluna adayan bazı kadınlar evlenmeyi düşünmemişler, bekaretini koruması onlara farklı saygınlık kazandırmıştır.

Türkiye’de kadın evliyalara ait türbe ve tekkelerin bulunduğu iller ve o illerdeki sayıları;

Adana 1, afyon 11, Aksaray 1, Antalya 2, Ankara 2, aydın 4, Balıkesir 1, Bitlis 1, bolu1, Çanakkale 4, Çorum 1, Denizli 2, Edirne 5, Erzincan 2, Erzurum 5, Eskişehir 1, Kastamonu 3, Karaman 1, Kahramanmaraş 2, Kayseri 1, Kırklareli 3, Kırşehir 2, Konya 3, Kütahya 1, Manisa 2, Niğde 1, Sinop 2, Tekirdağ 2, Tokat 5, Trabzon 1, Tunceli 3, Yozgat 1 olarak örneklendirilmiştir.

Sonuç

Kadının kimliği ve dinler karşısındaki yeri, tarihin farklı dönemlerinde farklı rollere bürünmüştür. Anaerkil toplumlarda, çok tanrılı dinler hüküm sürerken kadın tanrılaştırılmış, ataerkil toplumlarda tek tanrılı dinlerde ise; sadece sahip olunan meta olarak görülen kadın ikinci plana atılmıştır.

Kadın dervişler, halkın inanç dünyasında oldukça önemli bir yer işgal etmiştir. Halk onlardan yardım isterken türbelerini ziyaret etmek suretiyle mekânı da koruyup kollamıştır. Hindistan’dan Balkanlara oradan Afrika içlerine birçok kadın evliyanın türbesi umut kaynağı olmaya devam etmektedir. Buralar, çaresiz insanların psikolojik rahatlama merkezleri olarak işlevlerini sürdürmektedirler.

Yazar İbrahim Bahadır, “Alevi Ve Sünni Tekkelerinde Kadın Dervişler” kitabında yaklaşık 195 yazılı eser, 14 canlı kaynak kullanarak alanında tek olma özelliğine sahip bir eser ortaya çıkarmıştır. Alevilik, Bektaşilik, tasavvuf alanında sayısız yazılı eser varken, kadın dervişler alanında tek başına bir Türkçe eser ile akademik ve kişisel kütüphanelerimize değerli bir katkı sağlamıştır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Köreleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

- Bahadır İbrahim (2005). *Alevi ve Sünni Tekkelerinde Kadın Dervişler*. İstanbul: Su Yayınlar
- Bayram, Mikail (1994). *Fatma Bacı ve Bâcıyân-ı Rûm*, (Anadolu Bacıları Teşkilatı). Konya.
- Korkmaz Esat (2016). *Ansiklopedik Alevilik ve Bektaşilik Sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitaplar